

TOLDALAGI PÁL: VALAMILYEN ÉDEN FELÉ

„Ennek a költőnek nem az a fontos, hogy világosan megfogalmazza, mi a baja neki és az emberiségnek. Sokkal jobban szeretné, ha a maga megfogalmazhatatlanságában ki tudná mondani azt a valamit, amit nem tud megfogalmazni — és nem azért szenved, mert nem tudja világosan kimondani, hanem azért, mert túlságosan is sokat ki tud mondani, és ezzel elveszti mondanivalójának a legfontosabb szépségét, a kimondhatatlanságot.”

A szóban forgó költő nem önálló személy, hanem típus. „A költőies költő” típusa, akiből tizenkettő tesz ki egy tucatot. A tucat pedig épp egy antológiát, amelynek méltatásakor írta az előbb idézetteket Szerb Antal 1935-ben. A tiszta költészet tizenkét „finom”, „lekiismeretes”, „jómodorú” fiatal apostola között Radnóti, Weöres, Jékely, Zek és Vas István társaságában ott található Toldalagi Pál is.

A névsorból kitűnik, hogy később néhányan alaposan rácăfoltak a tekintélyes kritikusra. Toldalagi azonban állhatatosnak bizonyult. „Toldalagi Pál versei finomak, mint a japán rajzok, szűkszavúságuk diszkrét úri bánatokat sejtet” — kontrollálhatja Szerb hat évvel később. Mi még kedvezőbb helyzetben vagyunk, hiszen a kötet doyenje, a női test mámorító dicséretét zengető *Barokk* 1934-es évjáratú, és a kötet versanyagának különválasztott egyötöde a csak némelyik alól hiányzó keltezesek szerint felszabadulás előtti, de legalábbis egy évnél nem fiatalabb ennél az örömteli, ám a tiszta költészet számára mégis túl természetes esemény-nél. Az ilyen beválogatott régi versek rendszerint kirikítanak, itt azonban csak a dátum figyelmeztet, ha elhagyjuk, eltűnik minden különbség. Minden vers jambusokban szól az elmúlásról, a nemiség gyönyöreiről; és az első téma nem erősödött, a másik nem gyöngült az évek során. (Legfeljebb a páros sorok végén keményen csattanó hímrímek helyére később gyakran kerülnek lágyabb zenéjű nőrímeik.) Ha pedig kivesszük a háborús helynevekkel megtűzdelt *Moraj és villám* c. verset, valamint Ferenczy Béni kétszer felbukkanó nevét, az egész kötet azonnal időtlenné válik. *Ez a század* c. költeményét jó néhány század olvasói értették volna magukra, csupán a felhőkarcoló szóra néztek volna idegenül.

Mit kíván a költő ennek a századnak? Természetesen békét. Hogyan?

Az emberiség meneteljen egy tömbben, kezét kézbe téve, valamilyen éden felé, hol az állatok is szelidebbek.

De milyen ez a „valamilyen éden”? Nézzünk utána a többi versben, „hisz minden összefügg valóban”. „Édeneket látok nyílni, fáklyák / tüzet az éjben és szerelmi máglyát.”

„Így állhatunk a kapunál, ami az édenbe vezetne” — mondják, akik „lefeküdtek szeretni egymást”, de „mégsem volt köztük semmi vonzás, egymást megváltó szeretet”.

Az éden ezek szerint a nemiségben van? Kétségtelenül jelentős részgazságra találtunk. A költő a számára kedves középkort is így kezdi jellemezni: „a nők szép mellbimbója látszott, a férfiak nagy hímvevője meg e célra szánt tasakban feszített”. De a lényeg a leegyszerűsített magatartásforma: „sodródtak és nem gondolkodtak folyvást”. Szeretkeztek és gyilkoltak ártatlan harmóniában az állandó, biztos erkölcsi mérce alatt, amelyben „hittek, aztán újra paráználkodva, dülva, vérbefúlva megszegették istenük parancsait”.

A vallás is egy út az egyszerűsödés felé. Toldalagi lírájában nincsenek vallásos gondolatok, kevés bibliai kép van, de annál több a vallás-erkölcs köznapis szótárából származó kifejezés. Hiszen egyszerűbb valakit vagy valamit a „bűnös” — „tisztá”, „gonosz” — „jóságos” ellentétpárba besorolni, mint a maga bonyolultságában megérteni.

Ez az egyszerűsödési vágy mondatja vele végül ki: „a párzó lepkék szebbek... mert ők maguk a természet, mi meg feltűnt a komisz gondolatokkal bonyolultakká váltunk és vele boldogtalanná”. Ennek a következménye, hogy Toldalagi lírájában a szerelem helyett a nemiség szerepel. Férfi és nő kapcsolatából küzde az intellektuális, individuális, etikai stb. jegyeket. Pusztán a párzásra kész vagy párzó formák esztétikumában tartja meg a kapcsolat emberi vonásait.

Toldalagi édenje tehát a fenyegető, bonyolult világgal szemben álló, viszonylag veszélytelenebb primitív világ, ahová visszamenekülhetne, ha egy pillanatig is el tudna felejtkezni az „éden” irrealitásáról. „A párzó lepkék

szebbek” — írja, de nem válik még álmában sem lepkévé, mint Dzsuang Dszi, inkább tárgyilagosan hozzászól: „de ezen mit keseregjünk”. Ritka, főleg korai kivételtől eltekintve Toldalagi nem akar valamit, nem vágyik valamire, maximális érzelmei: tárgyilagosan előadott nosztalgiák.

Az egész több, mint a részek összege. Ezt a filozófiai törvényt sokszor igazolták nekünk széttört vázák, emberek és vendéglői vacsoraszámlák. A verseskötetekre ez nem mint feltétlen szabály, hanem mint követelmény érvényes. Az egész több kell hogy legyen mint a részek összege. Toldalagi köte-

tében nagyon szép versek vannak. Főleg a régiek. Méltóak az 1935-ös antológia legjobbjainak alkotásaihoz. De bánatai, úgy látszik, a háborúhoz túl diszkrétek, az utána következő korhoz túl úriak voltak. Lehet, hogy igazságtalanul mellőzték. Nem tudjuk. Toldalagi Pál lemondott arról, hogy költészetét teljes életével, teljes önmagával szembesítse, átengedte azt bizonyos érzelmeknek, nosztalgiáknak. Ezért keltet a verseit darabonként megismerőkben csalódást ez a hiányos, olykor önmagát ismétlő egész. (Magvető Könyvkiadó 1969.)

RIGÓ BÉLA

TANULMÁNY

FRANYÓ ZOLTÁN: A POKOL TORNÁCÁN

A leírt szó közvetlenül nem mérközhet a fegyverekkel, ám a tiszta gondolat a hatalmasra szított zúravarral, a leplelező szenvedély a csontkeménnyé fagyasztott vakhittel bár nehezen, de mégis. A küzdelem vállalása a csüggesztő helyzeti hátrányból — parittyával Góliát ellen menni — szellemi hőstett: győzelem és kudarc esetén egyaránt felemelő, mert hitvallás az értelem, igazság és humánus ereje mellett, sokszor „a pokol tornácán”.

Egy nagy nemzedékből s rég történelemmé vált korból tanúnak és hírmondónak köztünk maradt írópatriákra, az immár öt évtizede Temesvárott élő és munkálkodó Franyó Zoltán gyűjteményes kötete — melynek címét idéztük — a Tisza Istvánról szóló, 1912-ben írt briliáns esszével kezdődik és egy „valomásfélével” záródik. A kettő között fél évszázad van, életben, harcban, írásban: irodalmi, politikai viadatok, Ady, világháború, forradalmak, emigráció, fasiszta veszély, antifasiszta küzdelmek, gyarmati háborúk, ismét világégés, súlyos személyes megpróbáltatások, majd az írástudó számára szinte alig könnyebb új korszak. Az eszmény azonban változatlan maradt, az, hogy a sajtó „a népek lelkiismerete” legyen a való összefüggések feltárásával.

A képességet és elhivatottságot erre

Ady barátjaként és fegyvertársaként szerzte meg a Huszadik Század c. folyóirat polgári radikális légkörében, továbbfejlesztette — engedve a nagyon is törvényszerű folyamatnak — a világháború és a forradalmak idején. A kipróbált elemző módszer és a szaporodó történelmi tapasztalatok birtokában látja és láttatni tudja a kortárs politikusok — diktátorok és demokraták — személyisége mögött a történelmi szükségszerűség érvényesülését, az egyéniségben a sors eszközét, ám ugyanakkor a sors eszközében az embert; a jelenségek mélyén felismert társadalmi törvényszerűségekből megpróbálja kiolvasni a jövőt, a legtöbb esetben szinte kísérletes pontossággal. Vidéki redakcióból az egész világra figyelt és figyelmeztetett: tudta és vallotta, hogy egy nép vagy akár az egyén sorsa elválaszthatatlan az emberiségétől, így közvetve más népektől; Erdély is része Európának, közös a sors, aggodalom, felelősség. Számon kéri ezt nemcsak a sajtó munkatársaitól, hanem a kortárs erdélyi irodalomtól is. Ő maga hűsz estztendeig „károgta a halálmadári dalt”, hogy az európai hatalmak politikája törvényszerűen új háborúhoz vezet, mely „mindnyájunk háborúja” lesz. Észrevette a nagy romlás kicsiny tüneteit, gazdasági és kulturális jelenségekben az „új barbárság” bizonyíté-